

УДК 159.928.22–057.875

*Марина Кайкова,
викладач навчання елементарних
навичок гри на музичному інструменті
Уманського гуманітарно-педагогічного
коледжу ім. Т. Г. Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ З ОБДАРОВАНИМИ СТУДЕНТАМИ

У статті розглядається проблема особливостей роботи викладачів вищих навчальних закладів з обдарованими студентами. Автор досліджує сутність поняття «обдарованість» з психологічного та педагогічного поглядів у вітчизняній та зарубіжній літературі. Важливе місце відводиться розкриттю особистісних якостей викладача, який працює з обдарованою молоддю.

Ключові слова: обдарованість, обдарований студент, викладач.

В статье рассматривается проблема особенностей работы преподавателей высших учебных заведений с одаренными студентами. Автор исследует сущность понятия «одаренность» с психологического и педагогического взглядов в отечественной и зарубежной литературе. Важное место отводится раскрытию личностных качеств преподавателя, который работает с одаренной молодежью.

Ключевые слова: одаренность, одаренный студент, преподаватель.

The article takes a look at the problem of the peculiarities of teacher's work with gifted students in higher educational institution. The author examines the essence of the concept of «talent» with psychological and pedagogical points of view in native and foreign literature. Special attention is paid to disclosure of personal teacher's qualities, of those who work with gifted youth.

Key words: talent, a gifted student, teacher.

Основною метою системи освіти є створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, які зможуть навчатися протягом усього життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства. Саме тому виховання та розвиток творчих здібностей особистості є одним з важливих завдань вищої освіти. Важливо розвивати творчий потенціал студентів, вчити їх критично мислити, швидко орієнтуватися у складних професійних ситуаціях і знаходити єдино правильні рішення.

Робота викладачів з обдарованими студентами в сучасній системі освіти є однією з найактуальніших проблем у педагогіці. Обдаровані

студенти – це не абстрактні носії талантів, майбутні фахівці й видатні науковці, це передусім живі люди. Саме тому за їхніми здібностями необхідно бачити перш за все людину з її недоліками та перевагами. Такий підхід здатний забезпечити особистий розвиток талановитих студентів.

До проблеми обдарованості особистості звертаються в своїх працях О. Антонова, Ю. Бабаєва, О. Бобир, Д. Богоявленська, А. Брушлинський, А. Вишина, І. Волощук, Г. Гарднер, Д. Гілфорд, Ю. Гільбух, В. Горбунова, В. Демченко, В. Дружинін, І. Загурська, І. Ільніцька, В. Климчук, О. Кульчицька, Н. Лейтес, О. Матюшкін, В. Моляко, О. Музика, Н. Портницька, Дж. Рензулі, В. Рибалка, В. Романець, О. Савиченко, Р. Стернберг, Л. Терман, Б. Теплов, Е. Торренс, Р. Уїтті, Л. Чухно, В. Шадріков та інші. Вченими розкрито сутність поняття обдарованість і пов'язаних з ним категорій: здібності й задатки, талант, геніальність, творчість, творча діяльність, креативність тощо; визначено теоретико-методологічні засади проблеми; здійснено класифікації різних видів обдарованості; запропоновано методики виявлення її ознак і динаміки; з'ясовано передумови й чинники розвитку здібностей та обдарованості в різні вікові періоди.

Особливе місце в науковій літературі відводиться питанням підтримки обдарованих дітей і молоді, визначення змісту та методів роботи з ними в навчальних закладах різних типів, розробки стратегій ефективного навчання, підготовки педагогів до їх впровадження. Об'єктом вивчення науковців стали й питання навчання професійно обдарованих студентів у вищих технічних навчальних закладах, закладах мистецької, спортивної підготовки та інших. Вчені дійшли висновку, що виявлення й ефективний розвиток обдарованості майбутніх фахівців потребує врахування їхніх індивідуальних особистісних характеристик, специфіки профілю підготовки, особливостей професійної діяльності. Це доводять і результати досліджень, присвячених вивченню теоретико-методологічних й організаційно-педагогічних засад навчання й розвитку творчого потенціалу професійно обдарованих студентів у педагогічних університетах (О. Антонова, І. Яковенко та інші). Проте, як засвідчив аналіз наукових праць, на сучасному етапі недостатньо розкритим залишається питання забезпечення умов для розвитку професійно обдарованої молоді в педагогічних коледжах (училищах).

Мета статті полягає у розкритті сутності поняття «обдарованість», дослідженні особливостей роботи викладачів вищих навчальних закладів з обдарованими студентами.

Розуміння сутності поняття «обдарованість» є основою для з'ясування умов її розвитку. Найчастіше у визначеннях цього поняття вказується на наявність в особистості певних природних задатків, здібностей; на успішність і своєрідність її діяльності, значні досягнення в ній; на високий рівень розвитку інтелекту та пізнавальних можливостей; на

певні вольові якості; на талановитість і здатність до творчості тощо. Так, на думку Б. Теплова, обдарованість – це своєрідне поєднання здібностей, від яких залежить досягнення певного успіху при виконанні діяльності, результат розвитку здібностей [5]. Системний і динамічний характер обдарованості як складної психічної якості, що розвивається впродовж життя людини, підкреслюють Д. Богоявленська А. Брушлинський, В. Шадріков та інші. Ця якість дозволяє досягати значно вищих, ніж у інших людей, результатів в одному чи кількох видах діяльності [6]. В. Моляко, О. Музика та інші вважають, що обдарованість – це «особистісне утворення людини, яке характеризується вищим рівнем розвитку творчих здібностей, загальною творчою спрямованістю особистості й високими досягненнями в певній галузі діяльності» [3]. О. Антонова пояснює обдарованість як індивідуальну потенційну своєрідність спадкових (здатки), соціальних (відповідний освітній простір) та особистісних (позитивна «Я»-концепція, наявність відповідних вольових якостей, спрямованості, наполегливості тощо) передумов для розвитку здібностей особистості до рівня вище за умовно «середній», завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності [1].

Отже, обдарованість є складною інтегративною якістю особистості, результатом розвитку здібностей в процесі діяльності людини. Вона визначає не лише способи діяльності, а й загальну спрямованість особистісного розвитку, характер соціальної взаємодії, обумовлює систему цінностей.

Серед науковців існують різні підходи щодо визначення видів обдарованості. Їх виділяють залежно від виду діяльності, ступеня сформованості, форми проявів тощо. Д. Гілфорд, Е. Торренс, Д. Богоявленська та інші вказують на існування загальної, спеціальної й творчої обдарованості. До основних видів діяльності, в яких виявляється обдарованість особистості, Д. Богоявленська, В. Шадріков та інші відносять практичну, теоретичну (пізнавальну), художньо-естетичну, комунікативну, духовно-ціннісну. У психічній діяльності людини обдарованість виявляється в інтелектуальній, мотиваційно-вольовій, емоційній сферах. Кожен з її видів включає одночасно всі рівні психічної організації з домінуванням того, що відіграє найвагомішу роль в конкретній діяльності [6]. Творча обдарованість (креативність) розглядається вченими не як самостійний вид обдарованості, а як характеристика найвищого рівня виконання будь-якої діяльності, її перетворення та розвитку, як здатність особистості більш успішно і оригінально вирішувати творчі завдання, виконувати творчу діяльність, як інтегральне особистісне утворення (Д. Богоявленська А. Брушлинський, В. Моляко, О. Музика, В. Шадріков та інші). Одним з найважливіших критеріїв розпізнавання обдарованості ці вчені називають високий рівень досягнень в діяльності. При цьому високим вважається той

рівень досягнень, що суттєво випереджає рівень інших. Обдарована особистість завдяки своїм досягненням у діяльності помітно виділяється серед тих, хто поряд з нею виконує ту саму діяльність.

Серед ознак, які виявляються в поведінці обдарованої людини (дитини), виокремлюються інструментальний та мотиваційний аспекти [6]. Перший включає характеристики способів діяльності, другий – ставлення до діяльності й до певної сторони дійсності. Інструментальний аспект поведінки обдарованої особистості включає такі ознаки: наявність специфічних стратегій діяльності (швидке оволодіння нею і висока успішність виконання; знаходження і використання нових способів дій; постановка і досягнення нових цілей), своєрідний, індивідуальний стиль діяльності, особливий тип організації знань (їх структурування, встановлення причинних зв'язків, схильність до узагальнення та інтерпретації, висока сприйнятливості тощо), особливості навчання (його легкість і швидкість, висока результативність, здатність до самонавчання) та інші. Мотиваційний аспект виявляється за підвищеною вибірковою чутливістю до певної сторони предметної дійсності; підвищеною потребою в пізнанні; яскраво вираженим інтересом до відповідної сфери діяльності, захопленням нею; високою вимогливістю до результатів власної праці, прагненням до досконалості; неприйняттям стандартних завдань та готових відповідей тощо. Проте, окреслюючи ці ознаки, вчені наголошують, що вони лише супроводжують обдарованість, дозволяють припустити її наявність, але не доводять цього. Натомість у поведінці обдарованої дитини можуть і не виявитися всі перераховані особливості. Проте, навіть окремі з них мають привернути увагу педагогів та спонукати їх до спеціальної роботи задля розвитку обдарованості.

Залежно від вікових особливостей суб'єкта на різних вікових етапах обдарованість виявляється й розвивається по-різному. Так, до особливостей прояву обдарованості в студентському віці, за даними О. Антонової, належать: зростання й збагачення обдарованості; становлення, формування спеціальних схильностей і здібностей; позитивний образ «Я»; впевненість у своїх здібностях; сила характеру; наявність чітких домагань (у тому числі професійний вибір); енергійне зростання моральних та інтелектуальних сил і можливостей; легкість засвоєння нових ідей і знань, комбінування знань оригінальними способами; гнучкість у концепціях, способах дій, соціальних ситуаціях; активність, наполегливість, енергійність, схильність до ризику; неприйняття рутинної роботи, надання переваги складним завданням; незалежність у судженнях, поведінці; високий рівень розвитку навичок спілкування, відкритість, доброзичливість, розвинене почуття гумору; жива й безпосередня уява; емоційність; характерні особливості розуміння та інтерпретацій подій тощо [1].

Для роботи з обдарованими студентами важливе значення мають й

особисті якості викладача. Так, на нашу думку, педагог повинен бути доброзичливим і чуйним, знати особливості психології, відчувати потреби й інтереси студентської молоді, мати освіту з певної галузі й досвід роботи, високий рівень інтелектуального розвитку та широке коло інтересів та умінь, бути готовим до виконання обов'язків, пов'язаних з навчанням обдарованих студентів, мати живий і активний характер, «здорове» почуття гумору, виявляти гнучкість, бути готовим до перегляду власних поглядів і постійного самовдосконалення, мати творчий, можливо, нетрадиційний світогляд, гарне здоров'я та життєстійкість, спеціальну післядипломну підготовку (не виключена наявність наукового ступеня кандидата або доктора наук) для роботи з обдарованими студентами й бути готовим до подальшого осягнення спеціальних знань.

Важливу роль у науковій роботі з обдарованою студентською молоддю також відіграє система заохочень. Кращі студенти повинні мати постійну і відчутну мотивацію до відмінного навчання, творчих наукових пошуків, досягнення високих пізнавальних результатів, що виходять за межі середнього студентського стандарту.

Разом з цим, варто пам'ятати, що обдарованість розуміють винятково як обдарованість інтелектуальну, що пов'язана з інтегративною розумовою функцією. Отже, при ширшому розумінні обдарованості потрібні інші критерії відбору.

Насамперед необхідно враховувати ряд аспектів: анкетування-тестування (тобто виявлення потенційних лідерів серед загальної маси), створення ситуацій, у яких необхідно прийняти самостійне рішення, моніторинг, залучення до пошукової роботи та власне науково-дослідна робота.

На думку інших дослідників, обдарованість не можна встановлювати за одним конкретним критерієм (наприклад, за інтелектуальним розвитком), адже вона виявляється у певному наборі взаємозалежних якостей. Значить, можна стверджувати, що і критерії для відбору обдарованих викладачів мають бути відповідними [7]. З іншого боку викладач повинен бути інтелектуалом, наполегливим і цілеспрямованим, мати творчий потенціал. Дійсно, той викладач, що з легкістю «перескакує» від однієї системи або методики навчання до іншої і не намагається до кінця розкрити можливості жодної з них, навряд чи може розглядатись як кандидат для роботи з обдарованими студентами [4]. Викладачі повинні постійно прагнути до розуміння й задоволення інтересів і запитів студентів з неординарними здібностями. У талановитих викладачів, які працюють з обдарованими студентами, виділяється прагнення до досягнення поставленої мети, висока цілеспрямованість і наполегливість.

Також невід'ємною частиною професійності емоційно зрілих викладачів є те, що вони завжди чітко усвідомлюють цілі та завдання. Такі фахівці вселяють упевненість своїм підопічним і викликають повагу колег.

Вони не побоюються обдарованих студентів, а, навпаки, охоче приймають виклик з боку останніх. Цей досвід у застосуванні методик і стратегій навчання завжди дозволяє знайти потрібний підхід до будь-якої людини.

Емоційна стабільність є ще одним критерієм при роботі з обдарованими студентами. Як показують спостереження, викладач, який відчуває вантаж невирішених проблем особистого характеру, звичайно буває не найкращим наставником для будь-якого студента, і особливо для обдарованого, оскільки проникнення в складний характер такого індивіда, розуміння його особливих інтересів і потреб вимагає більших емоційних витрат, що є важким навантаженням навіть для людей зі стійкою нервовою системою [2; 7]. Обдаровані студенти мають потребу в гідних зразках для наслідування, тому викладачам необхідно бути зібраними й добре керувати власними емоціями й почуттями.

Ще однією важливою якістю, яку повинен мати педагог, є чуйність, тобто здатність відчувати переживання й потреби інших. Ця якість має особливе значення при навчанні обдарованих студентів. Найчастіше вони схильні ставити перед собою непосильні завдання і, коли не вдається їх виконати, сильно засмучуються. Також вони досить гостро сприймають складності, що виникають при взаєминах і нерозумінні оточуючих. Викладачеві, який працює з такими студентами, дуже важливо вміти зрозуміти причину їх занепокоєння і допомогти впоратися зі своїми почуттями. Подібний вид підтримки допомагає студентам розвивати здібності й, водночас, успішно справлятися з проблемами, що виникають.

Викладач, який працює з обдарованою молоддю, повинен уміти розрізняти індивідуальні риси у здібностях вихованців й відповідно до них видозмінювати процес навчання. Навіть якщо викладач працює з досить однорідною групою обдарованих студентів, то й у цьому випадку унікальні здібності й потреби кожного з них вимагають особливого підходу. У більшості випадків обдаровані студенти перебувають у загальній масі, й тому діапазон індивідуальних розходжень тут особливо великий.

Готовність викладача працювати з обдарованими студентами визначається наявністю у нього глибоких теоретичних знань і практичного досвіду. Вихідним моментом є те, що в групах, укомплектованих студентами з різними здібностями та можливостями, повинні працювати тільки ті викладачі, які мають для цього всі необхідні якості. На нашу думку, при навчанні обдарованих студентів доцільним є спеціалізоване практичне стажування викладацького складу.

Незважаючи на прагматизм сучасної студентської молоді, вважаємо, що в силі залишаються такі моральні стимули, як подяка завідувача відділення, предметних комісій, особисті урочисті зустрічі з кращими студентами, публікація наукових статей за результатами дослідження у збірнику студентських наукових праць, участь у конференціях, семінарах тощо.

У підсумку, звертаємо увагу на наявність ряду кваліфікаційних характеристик, необхідних для роботи з обдарованими студентами в сучасній системі освіти: уміння будувати навчання відповідно до результатів діагностичного обстеження студента, модифікувати навчальні програми, стимулювати когнітивні здатності студентів, працювати за спеціальним навчальним планом і консультувати студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Є. Теоретико-методологічні засади навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах : дис. доктора пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. Є. Антонова. – Київ, 2008. – 540 с.
2. Есарева З. Ф. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. для студ. ВУЗів / Есарева З. Ф. – К. : Центр навч. літ., 2007. – 440 с.
3. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / [за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики]. – Житомир : Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
4. Педагогика и психология высшей школы : учебн. пособ. / под ред. Булановой-Топорковой М. В. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. – 544 с.
5. Рыбалка В. В. Определение понятий одаренности, таланта, гениальности личности: классические и современные методологические подходы / В. В. Рыбалка // Одаренный ребенок. –2011. – № 2. – С. 16–38.
6. Рабочая концепция одаренности [Электронный ресурс] / Богоявленская Д. Б. (отв. ред.), Шадриков В. Д. (науч. ред.), Бабаева Ю. Д., Брушлинский А. В., Дружинин В. Н., Ильясов И. И. и др. – Режим доступа : [www. den-za-dnem. ru](http://www.den-za-dnem.ru).
7. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. – К. : Знання-Прес, 2003. – 416 с.